

15.1.2013

Dnro 4733/2/09

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Anu Rita

ETÄLAMAUTTIMEN KÄYTTÖ RIKOSSEURAAMUSLAITOKSESSA

1

ASIA

Otin omana aloitteena tutkittavaksi vankiloissa tapahtuvaa etälamauttimen käyttöä koskevan ohjeistuksen ja koulutuksen lainmukaisuuden. Aloitteeni perusteena olivat seuraavat kannanotot, jotka sisältyivät myös asiasta Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle lähettämäni lausuntopyyntöön.

Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimiva eurooppalainen komitea (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CPT) kiinnitti Suomeen 20.–30.4.2008 tekemällään tarkastuskäynnillään huomiota etälamauttimien käyttöön vankiloissa. Komitea esitti tarkastuskäynnistään tekemässään selonteossa seuraavaa:

"CPT:n on myös korostettava, että se suhtautuu vakavin varauksin etälamauttimien käyttöön vankilaympäristössä ja erityisesti vankilan sairaanhoitotiloissa. Etälamauttimeen turvautumisen tulisi olla oikeutettua vain viimeisenä mahdollisena keinona aivan äärimmäisissä olosuhteissa, joissa on syntynyt todellinen ja välitön hengenmenetyksen uhka. Valtuuskunnan vierailun aikana keräämien tietojen perusteella vaikuttaisi siltä, että edellä mainittu tainnutuspistoolin käyttö ei tapahtunut tuollaisessa tilanteessa."¹ (oikeusministeriön julkaisema epävirallinen suomennos selonteosta, s. 40)

Komitea esitti selonteossaan seuraavan suosituksen ja tietopyynnön.

Suositus: "Etälamauttimen (stun gun) käyttöä vankiloissa koskevat ohjeet tarkistetaan 102 kohdassa olevien huomioiden valossa". Tietopyyntö: "Jäljennös etälamauttimen käyttöä vankiloissa annetuista, tarkistetuista ohjeista (102 kohta)."² (oikeusministeriön julkaisema epävirallinen suomennos, s. 64-65)

Vastauksenaan CPT:lle Suomen hallitus on esittänyt seuraavaa. "Eräissä vankiloissa koekäytössä ollut etälamautin on otettu Vankeinhoitolaitoksessa käyttöön 1.4.2009. Kaikki etälamaut-

1 The CPT must also stress that it has serious reservations as to the use of stun-guns in a prison setting, and more especially in a prison medical facility. Resort to a stun-gun would only be justified as a means of last resort in very extreme circumstances where a real and immediate threat to life had arisen. From the information gathered by the delegation during the visit, it would appear that the above-mentioned use of a stun-gun did not occur in such a situation. (Report to the Finnish Government, kohta 102, s. 44)

2 Recommendation: Instructions on the use of stun guns in prisons to be reviewed, in the light of the remarks made in paragraph 102. (s. 68) Requests for information: A copy of the instructions on the use of stun-guns in prisons, as reviewed (paragraph 102). (s.69)

timen laituskäyttäjät tullaan kouluttamaan ennen kuin lamauttimia otetaan laitoksissa käyttöön. Koulutuksen sisältö on samanlainen kuin poliisin antama etälamautinkoulutus. Lamauttimien käyttö tullaan myös ohjeistamaan yleisellä tasolla. Etälamautinta saa käyttää ainoastaan siihen tehtävään erikseen valittu ja koulutettu henkilö. Ohje toimitetaan CPT:lle sen valmistuttua.

Etälamautin on voimankäyttöhierarkiassa samalla tasolla kuin OC-sumutin ja teleskooppipatukka. Yksittäisestä voimankäyttötilanteesta riippuen valitaan juuri siihen tilanteeseen tarkoituksenmukaisin voimankäyttöväline. Voimankäyttövälineiden käyttöä harkittaessa käytetään kulloinkin lievintä voimakeinoa.

Koekäyttövaiheessa Vantaan vankilassa on jouduttu käyttämään etälamautinta yhden kerran. Lamautinta käytti siihen erikseen koulutuksen saanut vartija. Kyseinen vartija on erittäin kokenut ja hän toimii vankilassa voimakeinojen kouluttajana. Kyseinen tilanne arvioitiin erittäin vaaralliseksi, koska vanki oli tilanteessa rikkonut sellinsä eikä häneen saatu minkäänlaista kontaktia. Vanki hyökkäsi selliin tulleita vartijoita kohti ja häntä kohtaan käytettiin lievintä mahdollista voimakeinoa. Tilanteessa vankia pyrittiin ensin käskeyn ja kehotuksin rauhoittamaan ja vasta viimeisenä mahdollisuutena käytettiin voimakeinoja. Etälamauttimen vaihtoehtoina olisi ollut teleskooppipatukan tai OC-sumuttimen käyttö. Jälkimmäisiä voimakeinoja käytettäessä olisi vangin loukkaantuminen ja jälkikäteen annettavan ensiavun tarve ollut ilmeinen." (Suomen hallituksen vastaus, s. 35-36)

CPT:n lisäksi myös YK:n kidutuksen vastainen komitea (Committee Against Torture, CAT) on Portugalin määräaikaisraporttia vuonna 2008 käsitellessään ilmaissut huolensa etälamauttimien käytöstä ja suositellut niiden käytöstä luopumista, koska käyttö saattaa loukata YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen 1 ja 16 artikloja.³

Amnesty International on vuonna 2009 ilmaissut huolensa etälamauttimien käytöstä ja esittänyt muun muassa, että niiden käyttö rajoitettaisiin vain sellaisiin tilanteisiin, joissa viranomaiset olisivat oikeutettuja hengen vaarantaviin voimakeinoin. Amnesty International on esittänyt etälamauttimien käytön edellyttävän lisätutkimuksia myös muun muassa Australian viranomaisille tammikuussa 2009.⁴

3 Komitea totesi seuraavaa. The Committee is concerned that the use of these weapons [TaserX26] causes severe pain constituting a form of torture, and that in some cases it may even cause death, as recent developments have shown (arts. 1 and 16). The State party should consider relinquishing the use of electric "TaserX26" weapons, the impact of which on the physical and mental state of targeted persons would appear to violate articles 1 and 16 of the Convention. (CAT/C/PRT/C0/4)

4 Amnesty International on todennut Yhdysvaltojen osalta seuraavaa. Fifty-nine people died after being shocked with Tasers, bringing to 346 the number of such deaths since 2001. Although these deaths were commonly attributed to factors such as drug intoxication, medical examiners concluded that Taser shocks caused or contributed to at least 50 deaths.

Many of those who died were subjected to multiple or prolonged shocks, were under the influence of drugs and/or had health or other problems which could have made them more susceptible to the adverse effects of such devices. Tasers were also frequently used against people who did not pose a serious threat. Amnesty International called on the US authorities to suspend the use of Conducted Energy Devices (CEDs) pending further studies or limit their use to situations where officers would otherwise be justified in using deadly force. (Amnesty International Report 2009, s. 347)

In January 2009, Amnesty International distributed a copy of the report [report: Less than lethal, Amnesty International, December 2008] to all Police Ministers and Commissioners across Australia. In an accompanying letter, the organisation urged them to limit the use of the weapons to appropriately-trained officers, and to life threaten-

Totesin lausuntopyynnössäni Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle myös seuraavaa:

"Vaikuttaa siltä, että kansainvälisten ihmisoikeuksien valvontaelinten ja ihmisoikeusjärjestöjen käsityksen mukaan etälamauttimen käyttö voimankäyttövälineenä pitäisi rajoittaa vain välittömän hengenvaaran sisältäviin tilanteisiin. Nähdäkseni vankiloiden voimankäyttöohjeistus ei ole yhdenmukainen tämän näkemyksen kanssa eikä ohjeistusta voimankäyttöhierarkiasta ole CPT:n edellä mainitussa suosituksessa tarkoitamin tavoin tarkistettu, kun etälamautin vankiloille annetun ohjeistuksen mukaan asettuu voimankäytön hierarkiassa samalle tasolle kuin teleskooppipatukka ja OC-sumutin.

Pyysin Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköä antamaan asiasta lausunnon, joka sisältäisi myös seuraavat tiedot.

1. Perusteet sille, että ohjeistus etälamauttimen käytöstä poikkeaa CPT:n ja YK:n kidutuksen vastaisen komitean näkemyksestä.
2. Millaiseen lääketieteelliseen arvioon ja aineistoon kansainvälisten ihmisoikeuselinten näkemyksestä ilmeisesti poikkeava näkemys etälamauttimen kohdehenkilön terveydelle aiheuttamista riskeistä perustuu.
3. Etälamauttimen käyttöä koskevan koulutuksen sisältö tässä lausuntopyynnössä kyseessä olevin osin.
4. Etälamauttimien käyttöönottotilanne ja käyttömäärät vankiloissa.

Lisäksi pyysin selvittämään, onko ohjeistuksessa ja koulutuksessa otettu huomioon, ja jos on, niin millä tavoin, se, että vankeinhoidossa käytössä olevien Taser-etälamauttimien valmistaja on 12.10.2009 täsmentänyt laitteiden käyttöohjeistusta (Training Bulletin 15.0) ja 15.10.2009 antanut uuteen ohjeeseen liittyvän tiedotteen.

Ennen lausuntopyyntöä asiaa oli selvitetty Rikosseuraamusvirastosta (sittemmin Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö) alustavasti. Alustavaa selvitystä hankittiin muun muassa seuraavan, etälamauttimen käyttöä koskevan, sisäasianministeri Anne Holmlundin kirjalliseen kysymykseen antaman vastauksen (KK 831/2008)⁵ perusteella pyytämällä Rikosseuraamusvirastoa selvittämään, mitä ministerin mainitsema koulutus-, seuranta- ja valvontamekanismi käytännössä tarkoittaa.

ing situations, or suspend the weapons until a thorough, impartial and independent investigation into the medical and other effects of the weapons is concluded. (Amnesty Internationalin tiedote kirjeestä Australian viranomaisille, Grave concerns on stun weapons, 18 June 2009)

5 "Rikosseuraamusviraston etälamauttimen pääkouluttaja on saanut kouluttajakoulutuksen poliisilta. Pääkäyttäjät on edelleen kouluttanut vankeinhoitolaitoksen käyttäjäkunnan. Rikosseuraamusvirasto on myös implementoinut poliisiin käyttämän ja tässä vastauksessa esitetyn koulutus-, seuranta- ja valvontamekanismin varmistamaan etälamauttimen vastuullista ja perusteltua käyttöä. Etälamauttimen olemassaolo vankiloissa on osaltaan ennaltaehkäissyt uhkatilanteiden eskaloitumista varsinaiseen voimakeinojen käyttöön, ja siten on vältetty useissa tilanteissa kokonaan voimakeinojen käyttämiseltä. Varsinaisia etälamauttimen käyttötilanteita on ollut äärimmäisen vähän. Raportoituja käyttökertoja on ollut yksi. Edellä mainituin toimenpitein kysymyksessä esitetty etälamauttimen mielivaltainen käyttö vankiloissa voidaan estää ja koulutus-, seuranta- ja valvontamekanismia käyttämällä mahdolliset väärinkäytökset tarvittaessa selvittää." (osa vastauksesta kirjalliseen kysymykseen KK 831/2008).

Rikosseuraamusvirasto toimitti alustavana selvityksenä muun muassa etälamauttimen käyttöönottopäätöksen jälkeen laitoksille lähetetyn tiedotteen etälamauttimen käyttöönotosta (ohessa liitteenä 1).

2 SELVITYS

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö antoi siltä pyydetyn selvityksen ja lausunnon 28.7.2010.

Keskushallintoyksikkö esitti lausunnossa seuraavaa.

Selvitys

Asian johdosta on hankittu oheinen selvitys Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen turvallisuuspäällikkö Jukka Lallukalta. Lallukka toimii Rikosseuraamuslaitoksessa käytettävien voimankäyttövälineiden pääkouluttajana. Lallukka on hankkinut pätevyyden etälamauttimen käyttäjä- ja kouluttajakoulutukseen Suomen poliisin koulutustilaisuuksissa.

Säännökset

Vankeuslain 18 luvun 9 §:n mukaan tarkemmat säännökset voimankäyttövälineistä annetaan valtioneuvoston asetuksella. Valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta määritellään 57 §:ssä vankeinhoitolaitoksen voimankäyttövälineiksi käytettäväksi käsirautoja, henkilön sitomiseen tarkoitettua muovista sidettä, suojakilpeä, patukkaa tai teleskooppipatukkaa, kaasusumutinta, etälamautinta, pistoolia ja revolveria. Ampuma-aseen kantamisesta on omat säännöksensä.

Päätös ja ohjeistus

Maaliskuussa 2009 on Rikosseuraamusvirastossa tehty päätös etälamauttimen käyttöönotosta suljetuissa ja avolaitoksissa. Etälamauttimen koulutuksesta ja käytöstä on Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköstä annettu ohje keväällä 2009, samoin laitokset on ohjeistettu etälamautinten hankinnasta.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lausunto

Rikosseuraamuslaitoksen käytössä on yksi etälamautinmalli, Taser X26. Lamautin on pistoolin näköinen ja väriltään keltainen sen havaittavuuden vuoksi. Vankeinhoitolaitoksessa aloitettiin etälamauttimen pilotointi helmikuussa 2007. Pilotoinnista saatujen hyvien kokemusten perusteella lamautin päätettiin ottaa käyttöön kaikissa vankiloissa 1.4.2009. Hyvät kokemukset perustuvat etälamauttimen tehokkaaseen ennaltaestävään vaikutukseen, sekä käyttötapauksista saatuihin kokemuksiin laitoksissa ja koulutustilaisuuksissa tehtyihin vapaaehtoiisiin altistuksiin.

Suomessa poliisi on ottanut etälamauttimen koekäyttöön vuonna 2004 ja tästä vuoden kuluessa 2005 poliisin ylin johto on hyväksynyt sen poliisin viralliseksi voimankäyttövälineeksi. Tietojen mukaan poliisilla on ollut yhteensä 142 etälamauttimen käyttötapausta.

Etälamauttimen teho perustuu ammuttujen nuolien välisten lihasten hermoimpulsseihin jotka syrjäyttävät jännitteen ansiosta ihmisen omat hermoimpulssit. Etälamauttimen nuolten väliin osuma-alueelle jäävät tuntohermot aktivoituvat aiheuttaen voimakkaan kivun tunteen. Etälamauttimen kosketustoiminnolla aktivoidaan pelkät tuntohermot, mutta sillä ei kyetä vaikuttamaan liikehermostoon.

1. Perusteet sille, että ohjeistus etälamauttimen käytöstä poikkeaa CPT:n ja YK:n kidutuksen vastaisen komitean näkemyksestä.

Rikosseuraamuslaitoksen ohjeistuksen mukaan etälamautin asettuu hierarkisesti samalle tasolle kuin teleskooppipatukka ja OC-sumutin. Tämä perustuu siihen, että teleskooppipatukan käyttötilanteessa seurauksena on aina jonkin asteinen hoitoa vaativa ruumiinvamma. OC-sumutinta käytettäessä olosuhteet on oltava oikeat; lämpötila, läpiveto, tilan koko jossa sumutinta käytetään, kohdehenkilön mahdollinen allergia ja käyttäjän ja muiden tilassa olevien henkilöiden altistuminen kaasulle, sekä tilan jälkikäteinen tuuletus. Etälamauttimella ei aiheudu vakavia hoitoa vaativia ruumiinvammoja, kuten teleskooppipatukkaa käytettäessä, eikä etälamautin ole herkkä olosuhteiden vaatimuksille, sitä voidaan käyttää ahtaissakin tiloissa ja erilaisissa lämpötiloissa. Teleskooppipatukan ja OC-sumuttimen vaikutuksista ja rajoituksista huolimatta etälamautin ei ole ensisijainen voimankäyttöväline, vaan näiden voimankäyttövälineiden käyttöoikeuden haltijalla on mahdollisuus harkita tilanteeseen parhaiten soveltuva väline.

2. Millaiseen lääketieteelliseen arvioon ja aineistoon kansainvälisten ihmisoikeuselinten näkemyksestä ilmeisesti poikkeavana näkemys etälamauttimen kohdehenkilön terveydelle aiheuttamista riskeistä perustuu.

Perusteluaineistona on käytetty mm. eri maiden viranomaisten käyttökokemuksia ja tapahtumaraportteja, poliisin tekemää materiaalia, dosentti Juha Vallin raporttia sekä lamauttimen valmistajan Taserin lähettämää materiaalia. Kaikkiin voimankäyttötilanteisiin liittyy omat riskinsä ja riskien pitäminen mahdollisimman vähäisinä on kaiken voimankäytön lähtökohta. Aina on käytettävä olemassa olevaan riskiin nähden lievintä voimakeinoa.

3. Etälamauttimen käyttöä koskevan koulutuksen sisältö tässä lausuntopyynnössä kyseessä olevin osin.

Joulukuussa 2009 järjestetyissä kouluttajakoulutuksissa ja sen jälkeisissä käyttäjäkoulutuksissa on käyty läpi Training Bulletin 15.0 ja 15.10.2009 valmistajan antama tiedote. Koulutuksessa on painotettu tähtäämään suositeltaville osuma-alueille rintakehän alapuolelle, jotta vältettäisiin ylärintakehään osuminen. Tämä siitä huolimatta, ettei etälamautin aiheuta sydänoireita.

Etälamauttimen koulutuksessa ja kouluttajakoulutuksessa käytetään pääosaltaan samaa koulutusmateriaalia jota Suomen poliisi käyttää. Kouluttajakoulutuksen kesto on kaksi päivää sisältäen usean sadan sivun pituisen materiaalin, sekä lääketieteellisen ja hätäensiapuluennon.

Etälamauttimen käyttöönottokoulutuksen jälkeen tapahtuva etälamauttimen kouluttajakoulutus on tulevaisuudessa tarkoitus järjestää Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen toimesta.

4. Etälamauttimien käyttöönottilanne ja käyttömäärät vankiloissa.

Etälamauttimien käyttöönoton yhteydessä määriteltiin etälamauttimien tarve vankiloittain. Määritelmän mukaan avolaitoksilla on mahdollisuus hankkia 1 etälamautin laitosta kohden. Sulje-

tuilla laitoksilla on mahdollisuus hankkia enintään 4 lamautinta laitosta kohden. Reitinmukaiseen vanginkuljetukseen on hankittu 9 etälamautinta ja koulutuskäyttöön ja reserviin enintään 13 etälamautinta. Tämä mahdollistaa enintään 100 etälamauttimen hankinnan yksiköiden tarpeiden ja resurssien puitteissa.

Vankiloiden käyttötilanteita on 9.2.2007-15.5.2010 tapahtunut seuraavasti:

Altistus nuolet ampumalla 1 kpl
Altistus kosketustoiminnolla 1 kpl
Vahingonlaukaus 1 kpl
Varautuminen käyttöön 28 kpl

Vahingonlaukaus ei osunut ihmiseen, eikä se aiheuttanut vahinkoa. Varautuminen käyttöön tarkoittaa varoittamista lamauttimen käytöstä, esille ottamista, laseria näyttämällä, valokaarta näyttämällä tai valmistautumista lamauttimen käyttöön.

Käyttömäärien ja varautumisten suhde osoittaa laitteen ennaltaestävän vaikutuksen. Lisäksi se osoittaa etälamauttimen käyttöön oikeutettujen henkilöiden harkintakyvystä etälamauttimen käytössä ja kulloiseenkin voimankäyttötilanteeseen soveltuvan voimankäyttövälineen oikeasta valinnasta. Käyttötilanteiden lukumäärä osoittaa myös sen, että yli kolmen vuoden aikana käyttötilanteita on hyvin vähän ja altistuksia erittäin harvoin.

Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö on 14.12.2012 pyynnöstä toimittanut tiedot etälamauttimen käyttötapauksista vuosina 2009 – 2011 (liite 2)

Käytössäni ovat olleet myös seuraavat Rikosseuraamuslaitoksen määräykset: Turvaamistoimenpiteiden käytön sekä voimakeinojen ja voimankäyttövälineiden käytön koulutus, määräys 6/011/2006, joka on kumottu 1.8.2010 määräyksellä Turvaamistoimenpiteiden käytön sekä voimakeinojen ja voimankäyttövälineiden käytön koulutus, määräys dnro 17/004/2010, sekä tämän kumonnut 1.9.2012 voimaan tullut määräys Turvaamistoimenpiteiden käytön sekä voimakeinojen ja voimankäyttövälineiden käytön koulutus, dnro 4/004/2012.

3 RATKAISU

3.1 Oikeusohjeita

Perustuslain 7 §:ssä säädetään seuraavaa.

7 §
Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen

Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuimien. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Vankeuslain 18 luvun 6 §:ssä säädetään voimakeinojen käytöstä ja 9 §:ssä tarkempien säännösten ja määräysten antamisesta.

6 §

Voimakeinojen käyttö

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehellä on virkatehtävää suorittaessaan vankilassa, sen alueella ja välittömässä läheisyydessä, vangin kuljetuksen aikana sekä Rikosseuraamuslaitoksen valvomassa toiminnassa oikeus käyttää voimakeinoja:

- 1) vangin karkaamisen tai luvatta poistumisen estämiseksi, vastarinnan murtamiseksi ja tässä tai 16 luvussa tarkoitetun valvonta-, tarkastus- ja turvaamistoimenpiteen suorittamiseksi;
- 2) 17 luvussa tarkoitetun vankilaan pääsyn estämiseksi, esineiden ja tavaroiden haltuun ottamiseksi, alueelta poistamiseksi sekä kiinniottamisen ja säilöissäpidon toimittamiseksi; sekä
- 3) henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen tai muun henkilön terveyttä vaarantavan teon taikka tapahtuman uhatessa luvattoman pääsyn estämiseksi, esteen poistamiseksi tai kulkuneuvon pysäyttämiseksi.

Voimakeinojen on oltava tarpeellisia ja olosuhteisiin nähden puolustettavia. Puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Voimankäyttövälineitä saa käyttää ainoastaan asianmukaisen koulutuksen saanut virkamies.

Sillä, joka 1 momentissa tarkoitetun virkamiehen pyynnöstä tai suostumuksella tilapäisesti avustaa virkamiestä tilanteessa, jossa on välttämätöntä turvautua sivullisen voimakeinoapuun tämän pykälän mukaisen erittäin tärkeän ja kiireellisen virkatehtävän suorittamisessa, on oikeus mainitun virkamiehen ohjauksessa sellaisten välttämättömien voimakeinojen käyttämiseen, joita voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

9 §

Tarkemmat säännökset

Tarkemmat säännökset tarkkailun, eristämistarkkailun ja erillään pitämisen täytäntöönpanosta sekä voimankäyttövälineistä, sitomiseen käytettävistä välineistä ja 8 §:ssä tarkoitettujen päätösten kirjaamisesta annetaan valtioneuvoston asetuksella. Tarkemmat määräykset turvaamistoimenpiteiden käytön sekä voimakeinojen ja voimankäyttövälineiden käytön koulutuksesta antaa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö.

Myös tutkintavankeuslain 13 luvun 6 ja 9 §:ssä säädetään voimakeinojen käytöstä ja tarkempien säännösten antamisesta.

Vankeuslain 1 luvun 6 §:ään sisältyvät toimivaltuuksien käytön periaatteet koskevat myös voimakeinojen käyttöä.

6 § (17.6.2011/735)

Toimivaltuuksien käytön yleiset periaatteet

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen.

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen tulee ensisijaisesti neuvoin, kehotuksin ja käskyin ylläpitää vankilan järjestystä ja turvallisuutta.

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on suoritettava virkatehtävänsä puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi.

Vankeudesta annetun valtioneuvoston asetuksen 57– 59 §:ssä säädetään seuraavaa.

57 §

Voimankäyttö- ja sitomisvälineet

Voimankäyttövälineenä käytetään Vankeinhoitolaitoksen tähän tarkoitukseen varaamia välineitä. Voimankäyttövälineinä käytetään käsirautoja, henkilön sitomiseen tarkoitettua muovista sidettä, suojakilpeä, patukkaa tai teleksooppipatukkaa, kaasusumutinta, etälamautinta, pistoolia ja revolveria.

Sitomiseen tarkoitettuina välineinä käytetään käsirautoja ja henkilön sitomiseen tarkoitettua muovista sidettä.

Rikosseuraamusvirasto päättää Vankeinhoitolaitoksen virkamiesten käytössä olevien voimakäyttövälineiden tyy-
pistä, määrästä ja aseissa käytettävistä patruunoista.

58 §

Ampuma-aseen kantaminen

Ampuma-asetta saa kantaa ainoastaan asianmukaisen koulutuksen saanut Vankeinhoitolaitoksen virkamies vi-
rantoimituksessa ja vankilan johtajan hyväksymässä aseenkäytön koulutuksessa.

Vankilan johtaja määrää ne virkatehtävät, joissa ampuma-asetta voidaan kantaa. Vankilassa vankien kanssa
lähityötä tekevä virkamies ei saa kantaa ampuma-asetta, ellei tilanteen vaarallisuus sitä yksittäisessä tapaukses-
sa vaadi.

Ampuma-asetta on kannettava lataamattomana turvakotelossa tai muussa aseiden kantamiseen tarkoitettussa
varusteessa asun alla siten, ettei ase ole näkyvässä, jolleivät tehtävän luonne tai tilanteen vaarallisuus tai olosuh-
teet poikkeuksellisesti muuta edellytä.

Erityistä huolta on pidettävä siitä, ettei ampuma-ase joudu muun kuin 1 momentissa tarkoitettun henkilön haltuun.

59 §

Ampuma-aseiden säilyttäminen

Ampuma-aseet ja patruunat on säilytettävä lukitussa paikassa ja niistä tulee pitää vankilakohtaista luetteloa. Tur-
vallisuudesta vastaavan virkamiehen on valvottava ampuma-aseiden säilyttämistä ja käyttöön antamista.

Myös tutkintavankeudesta annetun valtioneuvoston asetuksen 23 §:ssä säädetään voiman-
käyttö- ja sitomisvälineistä.

Lisäksi voimassa on edellä kohdassa 1 mainittu määräys 4/004/2012.

Etälamauttimien kantamisesta ei ole sääntelyä.

3.2 Tapahtumia

Rikosseuraamuslaitokselle osoittamani lausuntopyynnön jälkeen CPT on 20. vuosiraportis-
saan ottanut kantaa etälamauttimien käyttöön (20th General Report of the European Commit-
tee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1 Au-
gust 2009-31 July 2010). CPT toteaa kannanotossaan, että etälamauttimien käyttö on kiistan-
alainen kysymys ja että sekä olosuhteista, joissa sen käyttöä voidaan pitää oikeutettuna, että
käytön mahdollisista terveysvaaroista, on ristiriitaisia näkemyksiä.

CPT toteaa, että etälamautinta käyttämällä voidaan joissakin tilanteissa välttää ampuma-
aseiden käyttö. Kun etälamauttimella kuitenkin voidaan aiheuttaa akuuttia kipua ja kun on osoit-
tautunut, että lamautinta on helppoa väärinkäyttää, CPT katsoo, että käytön tulee olla lailla ja
määräyksillä tarkasti säänneltyä. Käyttö tulisi rajoittaa tilanteisiin, joissa on todellinen ja välitön
hengenvaara tai vakava terveydenvaara. Koska käytössä tulee ottaa huomioon välttämättömyys,
suhteellisuus, viimesijaisuus, kohteen ennalta varoittaminen ja varotoimet, käyttöön oikeutettu-
jen tulee saada riittävä koulutus ja ylläpitokoulutus. Etälamauttimien teknisten omaisuuksien

pitää olla siten rajoitettuja, että käyttö on turvallista, ja niihin tulee sisältyä järjestelmä, joka tallentaa käyttötiedot. Erityisen varauksellisesti CPT suhtautuu niin sanottuun kosketuskäyttöön, joka aiheuttaa voimakasta kipua ja mahdollisesti palovammoja ihoon. CPT:n näkemyksen mukaan voimankäyttöön koulutetuilla virkamiehillä on kosketusetäisyydellä oltaessa useita muita vaihtoehtoisia toimintatapoja.

CPT:n mukaan etälamauttimen käyttöä niin sanottuihin haavoittuviin ryhmiin, esimerkiksi vanhuksiin, nuoriin ja raskaana oleviin sekä sydänsairaisiin, tulee riittävän vaikutuksia koskevan tutkimustiedon puutteessa välttää. Samoin käyttöä päihteiden vaikutuksen alaisiin tulee välttää. Käyttökoulutukseen pitää sisältää tietoa siitä, milloin käyttö ei lääketieteellisistä syistä ole soveliaista ja etälamauttimen käytön kohteena olleen henkilön tulee aina päästä lääkärin tarkastettavaksi. Etälamauttimen käytöstä tulee yksityiskohtaisesti raportoida ylemmälle viranomaiselle.

CPT suhtautuu hyvin varauksellisesti etälamauttimen käyttöön vankilaolosuhteissa ja muissa suljetuissa laitoksissa. CPT:n näkemyksen mukaan vain hyvin poikkeukselliset tilanteet, joista esimerkkinä mainitaan panttivangin otto, voivat oikeuttaa etälamauttimen käytön suljetuissa olosuhteissa eikä käyttöä tule sallia kuin siihen erikseen koulutetulle henkilökunnalle. CPT ei pidä hyväksyttävänä sitä, että suljetuissa laitoksissa olevien kanssa lähityötä tekevän henkilökunnan säännönmukaiseen varustukseen kuuluisi etälamautin.

Etälamauttimia koskeva osa CPT:n 20. vuosiraportista on tämän päätöksen liitteenä (liite 3).

Lausuntopyyntöni Rikosseuraamuslaitokselle ei sisältänyt kaikki CPT:n pyyntöni tekemisen jälkeen esittämiä näkökulmia eikä käytettävissäni siten myöskään ole Rikosseuraamuslaitoksen näkemystä kaikkiin CPT:n suosituksiin.

Oikeusministeriö on asettanut työryhmän selvittämään 1.10.2006 voimaan tulleiden vankeuslain ja tutkintavankeuslain mahdollisia muutostarpeita (Vankeuslakitiimi). Työryhmän työ on kesken. Rikosseuraamusvirasto asetti 2.5.2007 niin sanotun vankilaturvallisuustyöryhmän (5/021/2007). Vankilaturvallisuustyöryhmä luovutti loppuraporttinsa 14.12.2007. Voimakeinojen käytön osalta työryhmä havaitsi, että vankeuslain ja tutkintavankeuslain voimakeinojen käyttöä koskevissa säännöksissä ei tällä hetkellä ole mahdollisuutta antaa tarkempia säännöksiä tai määräyksiä voimakeinojen käytöstä, vaan voimakeinojen käyttö perustuu yksinomaan lain tasoiseen sääntelyyn. Työryhmän mukaan esimerkiksi poliisitoiminnassa on mahdollisuus valtuutuslainsäätönohjelman nojalla antaa lakia tarkempia määräyksiä voimakeinojen käytämisestä, kuten ampuma-aseen käsittelystä. Työryhmä totesi, että lakia täsmentävien säännösten antaminen voimakeinojen käytöstä olisi tarpeen. Tietääkseni työryhmä on saattanut havaintonsa oikeusministeriön, ja siten myös Vankeuslakitiimin, tietoon.

Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja on 12.1.2012 pyytänyt sisäasiainministeriöltä lausuntoa ja selvitystä omana aloitteena tutkittavaksi ottamaansa poliisin, ja soveltuvien osin myös rajavartiolaitoksen, etälamauttimen käyttöön liittyviin kysymyksiin, erityisesti sen käyttöä koskevaan sääntelyyn ja ohjeistukseen sekä koulutukseen (dnro 148/2/12). Asian käsittely on kesken.

3.3 Kannanotto

Oman aloitteeni tarkoitus ei ole ollut selvittää yksittäisiä etälamauttimen käyttötapauksia Rikosseuraamuslaitoksessa, vaan selvittää ohjeistuksen ja koulutuksen riittävyyttä ja asianmu-

kaisuutta kansainvälisten ihmisoikeuksien valvontaelinten suositukset ja näkemykset huomi-oon ottaen sekä tarvittaessa kiinnittää rikosseuraamusalan huomiota mahdollisiin ongelma-kohtiin ja käytön riskeihin.

Tietooni ei ole tullut Rikosseuraamuslaitosta koskevia väitteitä perusteettomasta tai liiallisesta voimankäytöstä etälamauttimen avulla. Käyttötilanteita on saamieni tietojen (liite 2) mukaan ollut vähän. Vuotta 2012 koskeva tilasto ei Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön mukaan ole vielä valmistunut.

Rikosseuraamuslaitoksessa on järjestetty etälamauttimien käytön sisäinen seuranta ja valvonta (liite 1 ja määräys 47004/2012). Vankiloiden tarkastuskäynneillä saamieni tietojen mukaan lamauttimeen sisältyy järjestelmä, joka tallentaa tiedot sen käytöstä. Käytettävissäni olevien tietojen perusteella valvonta vaikuttaa järjestetyn asianmukaisesti.

Etälamauttimen käyttö Rikosseuraamuslaitoksessa edellyttää siihen annettavaa koulutusta. Koulutus ei ole osa peruskoulutusta, vaan se annetaan täydennyskoulutuksena sitä tarvitseville virkamiehille. Etälamauttimen käyttöoikeus on voimassa käyttäjäkoulutuksen jälkeen kolmen vuoden ajan, jonka ajan kuluessa se on uusittava käyttöoikeuden säilyttämiseksi. Annetun selvityksen mukaan kaikissa koulutusmateriaaleissa on pyritty tuomaan esiin ne seikat, joiden avulla voidaan välttää kohdehenkilön loukkaantuminen tai vammautuminen. Koulutuksessa on kerrottu käytettävän pääosin samaa materiaali kuin poliisi käyttää. Etälamauttimen käyttöönottoaiheessa koulutus annettiin poliisin koulutustilaisuuksissa. Sittemmin koulutusta on tapahtunut Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen ohjauksessa. Käytettävissäni olevien tietojen perusteella minulla ei ole perusteita arvostella etälamautinkoulutusta Rikosseuraamuslaitok- sessa. Koulutuksen sisällöstä ei kuitenkaan ole esitetty yksityiskohtaista selvitystä. En aina-kaan tässä yhteydessä pidä tarpeellisena selvittää Rikosseuraamusalan etälamautinkoulutuk- sen sisältöä enemmälti, koska koulutusmateriaali ja koulutus muutoinkin vastaa tietääkseni pitkälti poliisin etälamautinkoulutustoimintaa, ja kuten edellä totesin, apulaisoikeusasiamies Pajuoja on ottanut omana aloitteena tutkittavaksi etälamauttimen käytön poliisissa.

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten oikeus voimankäyttöön perustuu vankeuslaissa ja tut- kintavankeuslaissa olevaan sääntelyyn. Rikosseuraamuslaitos on todennut, että sille tulisi antaa toimivalta tarkempien voimankäyttövälineiden käyttöä koskevien määräysten antamiseen.

Poliisin osalta voimankäyttövälineiden sääntely on selvästi tarkempaa. Sisäasianministeriön on antanut asetuksen poliisin voimakeinojen käytöstä (979/2004), jossa säädetään muun mu-assa voimakeinojen valinnasta ja käytöstä, voimankäyttökoulutuksesta, harjoittelusta ja seu- rannasta, oikeudesta kantaa ja käyttää voimankäyttövälineitä, voimankäyttövälineiden säilyt- tämisestä sekä voimakeinojen käytön valvonnasta. Poliisin etälamauttimen käyttöä koskevaan asiaan (dnro 148/2/12) saadun lausunnon mukaan poliisihallinnolle on myös valmistumassa voima- ja suojavälinemääräys, jonka osalta on selvitetty seuraavaa. ”Määräystä valmisteltaes- sa asiantuntijoista koostuva työryhmä tulee käsittelemään etälamauttimeen liittyvää harjoitus- ja koulutusjärjestelmää ja määräyksessä Poliisihallitus tulee ohjeistamaan voimankäyttöväli- neeseen perehdyttämisen, koulutuksen ja harjoittelun sekä mahdollisen tasokokeen suoritta- misen. Valmisteilla olevan voima- ja suojavälinemääräyksen yhteydessä Poliisihallitus tulee tarkastelemaan uudelleen tarvetta tarkemman ohjeistuksen antamisesta etälamauttimen käy- tössä.” Mainitussa sisäasianministeriön oikeusyksikön lausunnossa esitetään muun muassa myös, että Poliisihallituksen tulisi antaa selkeä toimintaohje tilanteista, joissa etälamauttimen käyttöä tulisi mahdollisuuksien mukaan välttää.

Voin yhtyä Rikosseuraamuslaitoksen käsitykseen, että voimankäyttövälineiden käytön sääntelyn olisi perusteltua olla tarkempaa. Myös CPT:n näkemyksen mukaan etälamauttimen käytön tulee olla tarkasti säänneltyä. Rikosseuraamuslaitos on jo jaksossa 3.2 selostetuin tavoin saattanut asian oikeusministeriön tietoon. Nähdäkseni tarkempien säännösten ja määräysten antamistoimivallan puuttuminen ei estä tässä vaiheessa antamasta ohjeenluontoista ohjausta hallinnonalalla.

CPT:n näkökannan mukaan etälamauttimen käyttö erityisesti suljetuissa laitoksissa tulisi rajoittaa poikkeuksellisiin ääritilanteisiin ja muutoinkin tilanteisiin, joissa on todellinen hengen tai terveyden vaara. Kuten todettua, Suomen lainsäädännössä on voimankäyttöä koskevat säännökset. Voin yhtyä CPT:n näkemykseen, että käyttökynnyksen tulee olla korkealla. Yksittäiset voimankäyttötilanteet tulevat kuitenkin arvioitaviksi lainsäädännön perusteella, ja liiallista voimankäyttöä epäiltäessä viime kädessä rikosprosessissa. Voimankäyttöä koskevat ratkaisut joudutaan aina tekemään tapauskohtaisesti, kulloinkin vallitsevien olosuhteiden mukaan. Tämän vuoksi koulutuksella ja ohjeistuksella on tärkeä merkitys. Virkamiehen tulee tuntea käytettävissään oleviin voimankäyttövälineisiin liittyvät riskit, myös mahdolliset lääketieteelliset riskit, kyetäkseen kussakin yksittäisessä tapauksessa tekemään riittävä arvio hyväksyttävästä toimintatavasta.

Etälamauttimen käytön muodostamista terveystriskeistä on tietääkseni maailmanlaajuisestikin eriäviä näkemyksiä. Lamauttimen on väitetty voivan aiheuttaa jopa kuoleman⁶, mutta toisaalta sen on esitetty oikein käytettynä olevan varsin turvallinen.

Käytettävissäni olevien, tosin vain lehtiutisiin perustuvien, tietojen mukaan etälamauttimen käyttötilanteita on Suomessakin jouduttu arvioimaan rikosprosessissa. Etälamautinta käyttänyt poliisi on tuomittu alioikeudessa sakkoihin tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta ja vammantuottamuksesta (Savon sanomat 20.12.2012). Esitutkinnassa on ollut myös kahden poliisin osuus tapaukseen, jossa etälamauttimen käytön kohteena ollut mies kuoli putkassa (Helsingin sanomat 25.10.2012).

Kuten koulutus myös lääketieteellisten riskien arviointi näyttää Rikosseuraamuslaitoksessa perustuvan pitkälti poliisin hankkimaan tietämykseen. Käytettävissäni olevan materiaalin perusteella vaikuttaa siltä, että etälamauttimen riskeihin on pyritty mahdollisuuksien mukaan perehtymään. Kun asiasta on poliisin osalta vireillä apulaisoikeusasiamiehen oma aloite, johon on saatu laajempi selvitys kuin Rikosseuraamuslaitoksen osalta, en ainakaan tässä vaiheessa arvioi asiaa enemmälti. Lisäksi käytettävissäni ei ole lääketieteellistä asiantuntemusta. Haluan kuitenkin korostaa kulloinkin saatavissa olevan niin kotimaisen kuin kansainvälisenkin uuden tiedon seuraamista ja huomioon ottamista. Rikosseuraamuslaitoksen määräyksessä 4/004/2012 on asetettu Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen tehtäväksi seurata voimankäyttövälineiden ja voimankäyttömenetelmien yleistä kehitystä.

4

TOIMENPITEET

6 Esimerkiksi kansanedustaja Tynkkynen totesi kirjallisessa kysymyksessään (KK 831/2008) seuraavaa: Englannin puolustusministeriön alaisen paneelin (UK's Defence Scientific Advisory Council's subcommittee on the Medical Implications of Less-lethal Weapons, DoMILL) mukaan sydämen toimintahäiriöiden riskiä ei voida sulkea pois etälamautinta käytettäessä. Lamauttimia valmistava Taser International on myöntänyt, että toistuvat osumat saattavat vahingoittaa hengitystä ja hapensaantia. Kanadan yleisradion tekemässä tutkimuksessa paljastui, että joka kolmas etälamauttimen kohteeksi joutunut henkilö sai lääkinnällistä apua vaativia vammoja.

Saatan edellä kohdassa 3.3 esittämäni näkemykset Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön, Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskuksen ja oikeusministeriön kriminaalipoliittisen osaston tietoon.